

DİN EĞİTİMİ¹*J. Mark Halstead**Çeviren: Abdulkadir Çekin*****Özet**

Çoğulcu bir toplumda din eğitimi ile ilgili problematik alanlar üzerinden konuya kısa bir girişin yapıldığı bu ansiklopedi maddesinde; iki farklı din eğitimi yaklaşımı (dinsel eğitim ve din hakkında eğitim) hedef, içerik ve kazanım açısından değerlendirilmekte, okullardaki din eğitimine hazırlık olması amacıyla farklı şekillerdeki informal eğitim türleri ele alınmakta, Hinduizm, Sihizm, Budizm, İslam, Yahudilik ve Hıristiyanlığın din eğitimi ile ilgili tarihi ve güncel uygulamaları kısaca aktarılmaktadır. Yazıda ayrıca yazar, batı ülkelerinde din eğitiminin geleceğine ilişkin bazı değerlendirmelerini de ifade etmektedir.

Anahtar kelimeler: Din, eğitim, din eğitimi, çoğulculuk, okul.

RELIGIOUS EDUCATION**Abstract**

In this encyclopedia article, having short introduction about problematic subjects of religious education in a pluralist society, firstly two different approaches (education in religion and education about religion) to religious education evaluated in terms of aim, content and acquisition. In the remaining of the article, informal different patterns of provision in religious education for supplementing to the religious education courses in schools and understandings and practices of six great religions (Hinduism, Sikhism Buddhism, Islam, Judaism and Christianity) about religious education stated in briefly. Finally, it was expressed the writer's opinions about future prospects for religious education in western countries.

¹ Bu yazı, "Encyclopedia of Religion, Editor in chief: Lindsay Jones, 2nd ed., Thomson Gale, 2005" künyeli ansiklopedinin 11. cildinde (7731-7736) yer alan *Religious Education* başlıklı maddenin çevirisidir.

** Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, acekin@kastamonu.edu.tr

Key words: Religion, education, religious education, pluralism, school.

Giriş

Batı toplumlarında din eğitimi üç temel sebepten dolayı tartışmalı bir konudur. Bunlardan birincisi, din eğitiminin, eğitimsel mi, yoksa dini bir faaliyet mi olduğu konusundaki kavramsal problemdir. Din eğitimi; dini bir faaliyet ise bireylerde dini inancı geliştiren bir faaliyet olmalıdır. Eğitimsel bir faaliyet ise din eğitimi kişilerde insani bir boyut olan inanca karşı anlayış geliştiren ve farklı kültürel anlayışları destekleyen bir faaliyet olmalıdır. İkincisi, din eğitiminin günümüzdeki farklı durumları açısından neliği ile ilgilidir. Din eğitimi, okullarda uygulanan öğretim programının bir parçası mıdır?, dini grupların çocuklarını devlet okullarındaki din derslerine hazırlamak amacıyla uyguladıkları bir öğretim şekli midir? ya da seküler değerler dışında dini değerler etrafında şekillenen ve özellikle kilise okullarında görülen dini bir eğitim yaklaşımı mıdır? Üçüncü temel sebep ise din ve mezheplerin zengin tarihi geçmişlerinden kaynaklanan çok farklı din eğitimi anlayış ve uygulamalarının olması dolayısıyla birçok batı ülkesinde din eğitimi ile ilişkili politika ve uygulamalardaki çeşitliliğin din eğitimi kapsamına girmesidir. Sonuç olarak, din eğitimi ile ilgili birçok konu her ülkede ulusal düzeyde tartışmalara hâkim olmaktadır ve uluslararası mukayese de bu konuda çok zor gözükmemektedir.

Din Eğitimi İle İlgili İki Farklı Yaklaşım

Dinsel eğitim (education in religion) ve din hakkında eğitim (education about religion) din eğitimi ile ilgili birbirinden farklı iki önemli yaklaşımdır. Bazen dini öğretim denilse de dinsel eğitim, gençlerde belirli bir dini inancı yerleştirmeyi amaçlayan ve bu inancın nesiller boyu aktarılacak suretiyle korunmasını hedefleyen dini eğitimi ifade etmektedir. Din hakkında eğitim ise, eğitimsel temeller üzerinde

çocukların din anlayışlarını ve bilgilerini geliştirmeyi ve onların hayatlarında dini konularda özgür seçimler yapmasını amaçlayan bir yaklaşımdır. Dinsel eğitimin, dini öğretim şeklinde isimlendirilmesi ve sadece din hakkında eğitimin, din eğitimi olarak bilinmesi yaklaşımında ısrar edilmesi kavramsal bir ayırım oluştursa da bu ayrışma günümüzdeki mevcut duruma uygun değildir. Her iki eğitim türünün de birçok ülkede genellikle din eğitimi olarak isimlendirilmesine karşın, bu konuda olumsuz sonuç şudur ki ABD'deki çoğu insan, devlet okullarındaki tüm din eğitimi faaliyetlerinin anayasaya aykırı olduğunu düşünmektedir.

Kolaylık açısından dinsel eğitim kavramı metnin devamında A tür ve din hakkında eğitim ise B tür din eğitimi şeklinde kullanılacaktır.

A tür din eğitimi, formal ya da informal olarak genellikle evlerde, aile içinde, ibadet yerlerinde, dini kurumlarda ve dini cemaatlerin faaliyetlerinde gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda bu tür eğitim, vatandaşlarının çoğunluğunun aynı dine mensup olduğu ülkelerdeki (birçok Müslüman ve bazı Katolik ülkeler) devlet okullarında ve özel ya da devlet destekli olsun belirli bir mezhebin öğretiminin yapıldığı okullar da görülmektedir. Bazen katetik (*catechesis*) ve konfesyonel (*confessional*) yaklaşım olarak da isimlendirilen A tür din eğitimi, belirli bir dinin ya da mezhebin öğretilerinin aktarılması yoluyla inanç gelişimini esas almaktadır. Hem dini grupların (üye sayılarını koruma, yeni üyeler kazanma ve sahip oldukları inancı sürdürme ve geliştirme) hem de çocukların kazanımları (duygusal destek sağlama, inancını yaşama, inanca ilgisini devam ettirme ve inancının gerekleri ile iyi yönde değişme) açısından bu yaklaşım haklı görülebilir. Global ve tarihi açıdan da yapılan din eğitim faaliyetlerinin büyük çoğunluğu bu türdür. Ancak A tür din eğitimi; eleştirel bakış ve kişisel özgürlük gibi liberal değerlere yeterince önem vermediği, bilgi açısından vahyi tartışmasız bilgi kaynağı olarak görmesi, bu tür eğitimde dini otoriteyi

rasyonel bazda değerlendirme olanağının olmayışı ve çocukları çok dinli ve kültürlü hayata hazırlayamadığı gibi konularda eleştirilmektedir.

B tür din eğitimi ise öğrencileri dini görevleri yapma konusunda zorlamanın olmadığı dinler hakkında öğretimi ifade etmektedir. Bu yaklaşım, farklı inançları bilme anlamında “dini eğitimi” ve geniş kapsamlı dini konularda bilgi sahibi olma anlamında da “dini alanda okuryazar” insanlar yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, dinin insan yaşamında en temel gerçeklik olduğu ve tarih, felsefe, sanat, edebiyat gibi alanlarda dinin derin etkiler bırakmış olması gibi sebeplerle haklılık payına sahip gözükmemektedir. Günümüz liberal eğitim hedef ve yöntemleriyle bu yaklaşım tamamen uyum içerisindedir. Öğretmenler bu yaklaşımda farklı dinlerin ya da dini olmayan dünya görüşlerinin öğretilmesinde tarafsız bir pozisyon benimsemelidirler. Bu yaklaşımda farklı dinlerin ve inançların öğretilmesi, öğrencilere alternatiflerden haberdar olma ve yaşamlarında dini seçimler yapabilme şansı vermektedir. Farklı din ve inançlar hakkında öğrencilerin bilgilendirilmesi, dini önyargıların ortadan kalkmasını sağlamakta ve çok kültürlü bir toplumda hoşgörünün oluşmasına zemin hazırlamaktadır. James W. Fraser, Charles Haynes, Robert Nash, Nel Noddings ve Warren Nord gibi bilim adamları tarafından geliştirilen bu yaklaşım, kültürel değerlere bağlılığı azalttığı, rölativizm’i (görecelilik) teşvik ettiği, toplumdaki ziyade bireyi ön plana çıkardığı, “her din eşit saygı ve değere sahiptir” öğretisiyle herhangi bir inançtaki yükümlülükleri zayıflattığı gibi iddialar ile eleştirilmektedir.

İlk bakışta, bu iki yaklaşım birbirine tamamen zıt olarak görülebilir. Ancak öğretmenler bu iki yaklaşımı bir arada uygulayarak, öğrencilerinde hem dini inancın gelişmesi sağlayabilir hem de eleştirel duruşun oluşmasını mümkün kılabilirler. Buna göre bazı bilim adamları da her iki yaklaşımın zekice ve yaratıcı bir şekilde bir arada var olabileceğini düşünmektedir. Ayrıca, her iki yaklaşım da aynı gerçekliği incelemesine rağmen birisi ona dıştan diğer ise içten bakışa

sahiptir. İkinci olarak, kendi kültürel kimliğini benimsemiş çocuklar (ilk yaklaşımın hedeflediği), diğer kültürlere karşı saygı ve hoşgörü anlayışına sahip (ikinci yaklaşımın hedeflediği) olabilir. Üçüncü olarak, bu iki din eğitimi yaklaşımına karşı negatif tutum, genellikle ilk yaklaşımın eski tarz olduğu ve ikincisinin de pedagojik formların kati şekilde aktarıldığı şeklindeki varsayıma dayanmaktadır.

Uygulama sahasında bu iki yaklaşım da şu öneriler çerçevesinde liberal demokrasilerde bir arada uygulanabilir: (1) Dogmatik olmayan, fenomenolojik bir tarzda dini inanç ve uygulamalar devlet okullarında öğretilir. (2) Pazar ayinlerinde, camilerde, sinagoglarda çocuklara kendi inançları perspektifinden ibadetleri ve dini gelenekleri öğretilir. (3) Seküler ya da dini öğretimden memnun olmayan ailelere çocuklarının din eğitimi konusunda seçme hakkı verilebilir.

Okullardaki Din Eğitime Hazırlayıcı Eğitimler

ABD dışında birçok ülkede, *din eğitimi* genellikle okul programlarının bir unsuru olarak düşünülmektedir. Aslında 1988'e kadar İngiltere ve Galler'de de din eğitimi sadece zorunlu bir dersi idi. Ancak, daha sonra buralarda tek mezhep doğrultusunda din eğitimi veren okullarda din eğitimi genellikle bir inanca göre (A tür), mezheplerüstü din eğitimi veren okullarda ise farklı inançlara göre (B tür) yapılmıştır.

Okul programlarındaki din eğitime hazırlayıcı eğitimler:

İngiltere ve Galler'de mezheplerüstü din eğitimi veren okullarda din öğretimi programları öğretmenler birliği, yerel konsey üyeleri, kilise ve diğer din ve mezheplerin temsilcilerinden oluşan bir kurul tarafından belirlenmektedir. Ayrı bir ders olarak din eğitiminin genel öğretimde yer alması, dinin üniversite seviyesinde teoloji ve dini araştırmalar bölümlerinde eğitiminin yapılması, kendine özgü kavramları ve ölçütleri olan farklı bir bilgi türü olması sebebiyle gerekliliktir. Ancak bu duruma iki farklı itiraz gelmektedir. Birincisi; insani bir olgu olarak bir dine

inanan kişi dinin, tarih, sosyoloji, psikoloji, antropoloji ve kültürel bilimler (sanat, edebiyat müzik vb.) içerisinde öğretiminin yapılmasını isteyebilir. İkinci olarak dindar bir kişi ise dini muhtevanın öğretim programının tümü içerisinde yer alması gerektiğini düşünebilir.

Mezheplerüstü din eğitimi veren okullarda, bir öğretim konusu olarak din eğitimi genellikle iki kategoriye ayrılır: *din hakkında öğrenme* ve *dinden öğrenme*. “Din hakkında öğrenme”; dini inançları, uygulamaları, dini bayramları, ibadet yerlerinin özelliklerini, ahlaki ilkeleri, kutsal metinleri, peygamberleri, dini liderleri, mezhep farklılıklarını, dini kıssaları, haccı, dini ayinleri, sanat eserlerini, dini hayat tarzını, dini tecrübe durumlarını, dini dili, dini ifade tarzlarını, dua çeşitlerini, dini değerleri öğrenmeyi kapsamaktadır. Bu yaklaşımda hangi dinlerin öğretileneğine dair bir tartışma (sadece ABD’de 500 farklı din ve mezhep olması sebebiyle hepsinin öğretilmeyeceğinden dolayı) olmakla birlikte, 6 büyük din (Hinduizm, Yahudilik, Budizm, Hıristiyanlık, İslam ve Sihizm) ile önemli bazı yerel özellikli dinlerin öğretilmesi gerektiği görüşü daha hâkimdir. Din hakkında öğrenme, ayrıca dini farklılıkları, din olgusunu, dinin duygusal yönünü, dinler arası diyalog konusunu, inançsızlığı, seküler dünya görüşlerini öğrenmeyi de kapsamalıdır. “Dinden öğrenme” öğrencilere, Tanrının varlığı, ölümün anlamı, ölümden sonraki hayat, din-bilim tartışmaları, postmodernizm ve din, kötülük problemi, acı ve savaş gibi dini sorun alanları üzerinde düşünme imkânı verir. Dinden öğrenme aynı zamanda öğrencilerin maneviyat, aşk, hak, iyilik ve kötülük, kimlik, ceza gibi kavramları anlamalarını ve diğer dinlere mensup kişilere karşı duyarlılık, hoşgörü, saygı ve anlayış sahibi olmalarını sağlar.

Bir ders olarak okulda din eğitimi ile ilgili özellikle öğretmenin rolü, öğretme yaklaşım ve stratejileri, ders konuları gibi cevap bekleyen birçok soru vardır. Örneğin; “Öğretmenlerin etkili bir din eğitimi yapabilmeleri için bazı dini tecrübeleri yaşamış olması gerekmez mi?”, “Öğretmenler, sahip olduğu dini inanç ve değerlerini öğrencileri ile

paylaşmalı mıdır?”, “Farklı dinler bir arada öğretilmeli mi?”, “Okullar, çocukları dini alanda eğitmeli mi, yoksa diğer dersler gibi onların sadece rasyonel anlayışlarını mı geliştirmeli?” gibi sorular bunlardan bazılarıdır. Bu sorular deneysel araştırmalarla çözülebilecek sorular olmaktan ziyade kişisel değer yargıları ile ilgili gibi gözükmektedir.

Farklı şekillerdeki hazırlayıcı eğitimler: Her kesime hitap eden bir eğitim sistemine sahip olan çoğulcu toplumlarda birçok dini grup, çocuklarının kendi dinlerinin temel öğretilerini ve uygulamalarını öğrenmesi amacıyla hazırlayıcı eğitimler yapmaktadır. Bazı gruplar tarafından belirli bir inancın öğretimini ifade eden *din eğitimi* olarak isimlendirilen bu eğitimler okullardaki din öğretimine hazırlanmanın önemli bir parçasıdır. A türü din eğitimi özelliği gösteren bu eğitimler ev ya da ibadet yerlerinde yapılmaktadır ve maddi olarak aileler ve kişiler tarafından desteklenmektedir. Farklı dinlerde ve ülkelerde hazırlayıcı eğitimler konusunda benzer yaklaşımlar görülmektedir.

Pazar ayinleri uzun bir tarihi bir geçmişe sahiptir ve bu ayinler kiliselerde çocukların İncil ile buluşturulduğu ve Hıristiyan ahlak öğretiminin yapıldığı önemli bir araçtır. Gençlik kulüplerinin faaliyetleri, tatil kampları ve diğer aktiviteler Hıristiyan değerlerine ısındıran daha küçük çaplı faaliyetler olmasına karşın, Hıristiyan inancının ve uygulamalarının öğretildiği ilmiyal sınıfları ve sürekli bir şekilde yetişkin din eğitimi faaliyetinin yürütüldüğü İncil sınıfları daha düzenli öğretim faaliyetleri durumundadır. Benzer şekilde batı toplumunda birçok yahudi, Yahudiliğin inanç öğelerini, değerlerini, uygulamalarını, Tevrat ve İbraniceyi öğrenmesi amacıyla çocuklarını sinagoglardaki bu hazırlayıcı eğitimlere göndermektedir. Genellikle büyük şehirlerdeki ibadet yerlerinde verilen bu eğitimler, öğretim materyalleri, yaz kampları ve planladıkları diğer faaliyetler konularında benzerlik göstermelerine rağmen merkezi şekilde kontrol edilmemektedir. Batı toplumlarında yaşayan Hindu ve Sihler de ibadet yerlerinde ve evlerde çocuk ve yetişkinlere yönelik bu tür dini eğitim faaliyetleri de düzenlemektedir.

Müslüman gruplar arasında da dini hazırlayıcı eğitimler, birçok batı ülkesinde iyi şekilde organize edilmektedir. 4-13 yaş arası müslüman çocuklar medrese ya da mektep adı verilen eğitim kurumlarında günlük iki saati civarında Arapça, Kur'an ve temel dini bilgiler öğrenmekte ve hafızlık yapmaktadır. Buralarda eğitim dili ABD ve Avustralya'da genellikle Arapça, İngiltere'de Urdu ve Pancabi dili, Almanya'da ise Türkçedir. Ancak, birçok Müslüman bu eğitimleri yetersiz görmekte, binaları uygun ve öğretmenleri kalifiye bulmamakta, öğretim metotlarını (ezberci eğitim ve katı disiplin gibi) devlet okullarına göre yetersiz görmektedir. Bu problemi çözüme ve sosyal entegrasyonu sağlama amaçlı birçok Avrupa ülkesi, (Belçika, Almanya ve İngiltere gibi) devlet okullarında müslüman çocuklar için İslam din dersleri verilmesine imkân sağlamıştır. Ancak bu çözüm, müslüman çocukların yaşadıkları değer çatışmalarını önleme konusunda yetersiz oluşu gibi bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. İslam din derslerinden farklı olarak müslüman çocuklar için en doğru çözüm, müstakil İslami okullar gibi gözükmemektedir.

Dini okullardaki eğitimler: Din eğitimi konusunda farklı bir uygulama, seküler düşünceden uzak, dinin etkisinin yoğun olarak hissedildiği dini nitelikteki okullardır. Son zamanlarda çok yaygın olarak kullanılmaya başlanan *inanç okulu* (faith school) terimi Hıristiyanlık, İslam, Yahudilik ya da diğer dinler olsun dini bir temel ve vizyon etrafında şekillenmiş okul sistemini ifade etmektedir. Bazı ülkeler (İngiltere, Danimarka, Hollanda ve İsrail gibi) ve eyaletler (Kanada'daki Newfoundland gibi) seküler devlet okulu özelliği gösteren ve bir mezhebin öğretiminin yapıldığı okulları maddi olarak desteklemektedir ve birçok ülkede (ABD, Fransa, Belçika, Hindistan, Endonezya ve Japonya) özel dini okullar açılabilir. Ancak İnanç okulları din eğitimine ayırdıkları zaman, diğer din ve inançlardan öğrenci kabul etme ve öğretmen çalıştırma, liberal demokratik değerler ile uyum konularında önemli farklılıklar göstermektedir.

ABD'deki çocukların %10'undan fazlası özel dini okullara gitmektedir. Bunların yaklaşık yarısı Katolik okullarına devam ederken, diğer yarısı Yahudi, İslam, Budist, Hindu okulları ile Luteryan, Kalvinist, Adventist, Ortodoks, Mormon gibi büyük Hıristiyan mezheplerine göre din eğitimi veren okullara gitmektedir. Hollanda'da öğrencilerin neredeyse 3'te 2'si, İngiltere'de çeyreği dini nitelikteki okullara devam etmektedir. Britanya'da devlet tarafından desteklenen okulların büyük çoğunluğu Katolik kilise okullarıdır ve azımsanmayacak kadar da İslam, Hindu, Sih ve Evangelik okulu bulunmaktadır.

İnanç okullarının kuruluş amaçları farklılık göstermektedir. Örneğin; Katolik okulları devlet okullarında Protestan eğitimin yapıldığı önyargısı sebebiyle, Amiş okulları grup kimliğini kuvvetlendirme ve çocukları basit dini hayata hazırlama amacıyla, Müslüman okulları devlet okullarındaki ahlaki eğitiminin yetersizliği sebebiyle ve Yahudi okulları ise batı toplumunun kültürel hâkimiyetine karşı koyma amacıyla açılmıştır. Bu amaçların dışında bazı inanç okullarının, devlet okullarında seküler değerlerin dini değerlere göre üstün görüldüğü, dini tarafsızlık adına dini düşüncelerin susturulduğu ve dini inancın yanlış ya da önemsiz olduğu fikirlerine karşı olarak kurulduğu görülmektedir. Veliler ise bu okullarda çocuklarının uygun manevi ortamlarda din eğitimi aldıklarını düşünmektedir. Diğer taraftan bazı kesimler inanç okullarının toplumu böldüğünü, hoşgörüsüzlüğü ve aşırı dinciliği desteklediğini, ebeveynlerin çocuklarının eğitimi konusunda sınırlı seçimler yapmasını doğurduğunu düşünmektedir.

Büyük Dinlerde Din Eğitimi

İnanç okullarında verilen eğitimin niteliği, genellikle dini düşüncelerle geliştirilen eğitim teori ve uygulamalarına bağlıdır. Diğer taraftan büyük dinler, din eğitimi ile ilgili yüzyıllar boyu üniversite ve

diğer eğitim kurumlarında din adamları tarafından geliştirilmiş zengin bir düşünsel çerçeveye sahiptir.

Hinduizm’de din eğitimi geleneksel şekilde evlerde ve ibadet yerlerinde informal olarak gerçekleştirilmektedir. Çocuklar Hindu öğretilerini ve uygulamalarını ibadetlere katılarak, dini bayramları kutlayarak, dini liderleri onlarla ilgili kıssaları dinleyerek öğrenmektedir. Hinduizm’de hayatın dört aşamasının ilki olan öğrencilik aşaması (*brahmacarin*) öğretmen (guru) ve öğrenci arasındaki ilişkiye ve kişide manevi anlayışın gelişmesine odaklanmıştır. 19. yüzyıldan bu yana çok sayıda Hindu reformist lider (Rabindranath Tagore, Vivekananda, Mohandas Gandhi, Aurobindo Ghose, Sarvepalli Radhakrishnan, Vinoba Bhave, Jiddu Krishnamurthi ve Sathya Sai Baba) Hindu prensipleri ile aynı doğrultuda yeni din eğitimi formları geliştirmeyi denemişlerdir. Hindistan dışındaki hindular ise çocukları için daha kapsamlı din eğitimi veren tapınak okullarına güvenme eğilimindedir. Ayrıca, batı ülkelerinde birkaç Hindu din okulu ve üniversitesi de bulunmaktadır. Amerika’da ilk Hindu Üniversitesi, 2001 yılında Orlando’da (Florida) açılmıştır.

Sih kelimesi “öğrenen” anlamına gelir ve hayat boyu dengeli şekilde gelişimi ifade eder. Sih eğitiminin merkezinde manevi ve ahlaki değerleri geliştirme vardır. Fakat Guru Nanak farklı bir şekilde geleneksel fikirlere karşı eleştirel düşüncenin gerekli olduğunu savunan modern bir eğitim yaklaşımı sergilemiştir. Sih inancında Hinduizm’deki gibi çocukların din eğitimlerinden aileler sorumludur. Fakat Pencap dışında artan bir şekilde Sihler hafta sonu eğitimleri düzenleyen ve dini metin öğretimi yapan Gurdwara’ya yönelmiş durumdadırlar. Ayrıca devlet destekli birkaç Sih din okulu 2004’lerde İngiltere’de açılmıştır.

Budizm’de din eğitimi geleneksel tarzda manastırlarda gerçekleştirilmektedir ve meditasyon, ahlaki disiplin ve kişisel aydınlatma odaklıdır. Buda din eğitiminde hikâyeleri ve görsel öğeleri kullanma, örneklerle öğretim gibi günümüz eğitim sistemlerince kabul

gören birçok tekniği kullanmış ve öğretmenlerden beklenen nitelikleri Sigalovada Sutta'da ortaya koymuştur. Budist üniversiteler Hindistan'da ve Tayland'da 20. yüzyıl içerisinde açılmıştır. 2001'de Güney Kaliforniya'da açılan Soka Amerikan Üniversitesi, Amerika'daki ilk Budist Üniversitedir.

İslamiyet çok eskilere dayanan din eğitimi geleneğine sahiptir ve Kur'an'ın birçok ayetinde bilginin peşinde koşulması emredilmektedir. "Terbiye" sözcüğü Arapçada olgunluğa doğru gelişim, "te'dib" ahlaki, sosyal ve kültürel arınma ve "ta'lim" bilginin peşinde koşma anlamına gelmektedir. Müslüman âlim Ebu Hamid el-Gazali, vahyi (ilahî ve mutlak) ve keşfedilen (insana ait ve kesin olmayan) bilgi olmak üzere bilgiyi ikiye ayırmaktadır. O'na göre bu iki bilgi, eğitim alanında bir arada uyum içinde olmalıdır ve her ikisi de insanı Allah'a ulaştırmalıdır. Ancak, vahyi bilginin her zaman önceliği de bulunmaktadır.

İslam'ın altın çağında (750-1150) mektep, halka, mescit, medrese ve üniversite (Bağdat, Kahire ve Nişabur'da) gibi eğitim kurumları İslam imparatorluğunun her yanında açılmış, bilim dallarının tümünde hızlı bir bilimsel gelişme yaşanmıştır. Fakat daha sonra İslam dünyasındaki eğitim faaliyetlerinde bir duraklama dönemine girilmiş, Avrupalı sömürgeciler batının eğitim sistemini İslam'ın elit kesimine taşımış, bu dönemde geleneksel eğitim sadece halka yönelik olarak sürdürülmüştür. Sömürge sonrası dönemde İslam devletleri, geleneksel ve modern eğitim arasındaki bu ayrışmayı farklı yollarla çözüme kavuşturmuştur. Bazıları batı tarzı eğitimi ülkenin tümüne yönelik olarak düzenlerken, bazıları da İslami eğitimi mümkün olduğunca devam ettirmiştir. Bazı devletler ise her ikisi sistemi de bir alternatif olarak yan yana sürdürmüştür. Batı ile ilişkileri sebebiyle bazı müslümanlar eğitim alanında farklı tecrübelerle sahip olmalarına karşın, birçoğu dini ve kültürel mirası korumayı, bilim ve teknolojide batının bilgisi ile İslami bilgiyi birleştirmeyi tercih etmişlerdir.

Eğitim yahudi yasalarına göre resmi bir zorunluluktur ve 2000 yıllık geleneksel yahudi temel eğitim sistemi içerisinde yer alan din eğitiminde -çocuklar için “heder” (ya da cheder), gençler ve yetişkinler için “yeshivah”- Tevrat ve dini metin öğretimi yapılmıştır. Fakat 17. yüzyılın sonuna doğru bu sistem, genel ve meslek okulları şeklinde ikiye ayrılmıştır. 21. yüzyılın başlarında İsrail’deki ve Diaspora’daki din eğitiminde net bir ayırım oluşmuştur. İsrail’de dini okullar dışında yahudi kimliği İbranice, yahudi tarihi, edebiyat ve kültür dersleri ile gelişmiştir. Diaspora’da yahudi din eğitimi ılımlı, muhafazakâr ya da reformcu olsun sinagogların kontrolündedir. Diğer din eğitimi faaliyetleri ise evlerde, hazırlayıcı eğitimlerde, tam zamanlı okullarda (Yahudi dilinde “day schools”), gençlik kulüpleri ve gençlik hareketlerinin resmi olmayan aktivitelerinde ve yüksek seviyede *yeshivah* eğitimlerinde yapılmaktadır.

Yüzyıllar boyunca batıda eğitim, Hıristiyan eğitimi ile sınırlı kalmıştır. Ortaçağ’da eğitim ile ilgili bilimsel yazılar genellikle Augustine, Thomas Aquinas ve Alcuin gibi kişilerin geliştirdiği okul sistemleri ile ilgilidir. Bu çağda üst sınıf zenginler manastır ve katedral okullarında eğitim görürken, alt sınıf okuma yazma bilmeyenler dini vaazlar yoluyla eğitilmekteydi. Reformasyon sonrası kişiye İncil okuma yeterliğine göre önem verilmekteydi ve Almanya’da Martin Luther ve Philipp, Zürhi’te Melanchthon ve Huldrych Zwingli, Cenova’da John Calvin, Moravia’da Johannes Amos Comenius, İngiltere’de Anglikan ve Puritanlar etrafında din eğitimi son derece yüksek öneme sahipti. Bunların her biri kendi düşünceleri çerçevesinde farklı din eğitimi ve öğretimi modelleri geliştirmişlerdir. Bu arada Jesuitler ve diğer gruplar tarafından da Katolik eğitime yeni yaklaşımlar geliştirilmiştir. 19. yüzyılda Büyük Britanya’da yeni eğitim sistemine geçişle kiliseler mezheplerüstü din eğitiminin yeni sistemde yer almasına olumlu bakmışlardır. Kiliseler bir mezhebe göre eğitimi pazar ayinlerinde uygulamışlar ve böylece İngiltere’de din eğitimi kiliselere bırakılmıştır.

İngiltere’de yine de bir mezhebe göre din öğretimi bazı okullarda sürdürülmüş ve Katolikler kendi okul sistemlerini kurmuşlardır. Her iki sistemi de devlet desteklemesine rağmen kilise okulları genel olarak din öğretimi ile toplumun din eğitimi alanındaki ihtiyaçlarını karşılamayı ve topluma hizmet etmeyi kendine görev bilmiştir.

Din eğitimi 2004’e kadar İngiltere ve Galler’de devlet okullarında zorunlu dersler arasında olması konusunda bir baskının var olmasına karşın, bugün mezheplerüstü şekilde günlük toplu ibadet konusunda hala bir gereklilik gözlemlenmektedir. Diğer taraftan, tüm dini okulların özel olması ve devlet okullarının bütün din, mezhep ve görüşlere karşı tarafsız olması yönündeki anayasa değişikliği ile ilgili ABD’de, devlet ile kilise arasında bir görüş farklılığı bulunmasının yanında çok sayıda mahkeme kararında okullarda din öğretiminin sınırları tam olarak açıklanmamıştır. Ayrıca Özgürlük Teolojisi (Liberation Theology), Güney Amerika ve Afrika’da eğitimin gelişmesini önemli şekilde etkilemiş, Rusya’da ise din eğitiminin gelişimindeki Ortodoks kilisesinin rolü Perestroika’dan beri önemli bir şekilde artmıştır.

Din Eğitiminin Geleceğine İlişkin Düşünceler

Öncelikle yukarıda geçen din, mezhep ve inançları barındıran ülkeler –ABD’de 741 üniversite ve kolejde, 70 farklı inanç ve mezhep temsil edilmektedir– farklılıklara karşı tarafsızlık, hoşgörü ve saygı gibi liberal değerler ile din eğitimi ilişkisi konusunda temel politikalar belirlemelidir.

Geleceğe dönük din eğitimi ile ilgili ilk olarak farklı dini topluluklara birbirlerini tanımaları, uyum içinde yaşamaları, korku, önyargı ve cahilliğin ürettiği hoşgörüsüzlükten kurtulmaları konusunda destek verilmelidir. Din eğitimi, inançlar ve kültürlerarası anlayışın geliştirilmesinde önemli roller oynayabilir. Bu düşüncüyü, Amerika ve Kanada Din Eğitimi Derneği (1903’te kuruldu) ve ABD’de New Consensus da paylaşmaktadır. 21. yüzyılın ilk çeyreği içerisinde liberal

demokratik toplumlar içerisindeki devlet okullarındaki din eğitimi uygulamaları yavaş yavaş aynı noktaya doğru gidecek gibi gözükmektedir. Ancak, bu durum bireysel olarak bazı kişilerin dinlerin birtakım öğretilerini seçerek –bugünlerde bazı öğrencilerin ortak dünya inancı yaklaşımını (A World Faith Approach) benimsediği görülmektedir– kendi inanç sistemlerini oluşturmaları ile sonuçlanabilir. Din eğitimi uygulamalarının aynı noktaya doğru gidişi, tehlikeli bir şekilde din eğitime liberal ve köktenci yaklaşımlar arasındaki bölünmeyi de ortaya çıkarabilir.

İkinci olarak dini grupların din eğitimi yoluyla çocuklarını inançları doğrultusunda yetiştirme hakları her zaman olacaktır. Bu durumda çocukların doktrine edildiği, diğer din, inanç ve görüşleri öğrenmesini pek mümkün kılmayan hazırlayıcı eğitimler ve dini nitelikteki okullar, her zaman liberal çoğulcu toplumlarda varlıklarını sürdürmeye devam edecektir.

Üçüncü olarak bir dinin, inancın ya da görüşün diğerinden üstün görülmesi, çoğulcu ve liberal bir toplumda artık mümkün değildir. Bu durumda, çok inançlı bir toplumda din eğitimde sadece belirli bir dinin öğretiminin yapılması haklı görülemez. İngiliz devlet okullarında var olan günlük toplu ibadet gibi dini uygulamalar da aşamalı olarak azalacaktır. Ayrıca devletin her dine eşit mesafede oluşu ve dini okulların devlet tarafından desteklenmesi konusunda da gelecekte sorunlar ortaya çıkabilecektir.

BİBLİYOGRAFYA

- Fraser, James W., *Between Church and State: Religion and Public Education in a Multicultural America*, New York, 1999.
- Grace, Gerald. *Catholic Schools: Mission, Markets and Morality*, London, 2002.
- Hull, J. M. *Studies in Religious Education*, Lewes, U.K., 1984.

- Hyde, Kenneth, Religion in Childhood and Adolescence: A Comprehensive Review of the Research, Birmingham, Ala., 1990.
- Moran, Gabriel, Religious Education as a Second Language, Birmingham, Alabama, 1989.
- Nash, Robert J. Faith, Hype, Clarity: Teaching about Religion in American Schools and Colleges, New York, 1999.
- Nord, Warren A., Charles C. Haynes Taking Religion Seriously across the Curriculum, Alexandria, Va., 1998.
- Schreiner, Peter, Religious Education in Europe, Münster, Germany, 2000.
- Thiessen, Elmer J., Teaching for Commitment: Liberal Education, Indoctrination and Christian Nurture, Montreal, 1993.
- Tulasiewicz, Witold, Cho-Yee To, World Religions and Educational Practice, London, 1993.